

Wstęp

Rok 2019 obfitował w wiele ważnych historycznych rocznic, które wpisują się w kalendarz symbolicznych dat. Osiemdziesiąta rocznica wybuchu II wojny światowej splótła się z trzydziestą rocznicą rozpoczęcia przemian demokratycznych, które doprowadziły do upadku systemu komunistycznego w Polsce. Owe wypełniające je 50 lat bez wątplenia można postrzegać w kategoriach „długiego trwania” jako jeden okres historyczny zapoczątkowany zniszczeniem niepodległej II RP przez atak zbrojny III Rzeszy oraz Związku Sowieckiego. Istniejące w tych państwach systemy totalitarne rościły sobie prawa do anihilacji ówczesnego porządku i budowy na jego gruzach „nowego ładu”. Jego genezie, funkcjonowaniu i kierunkom rozwoju Instytut Pileckiego poświęcił konferencję naukową, która odbyła się w dniach 17–19 września 2019 roku w Warszawie.

Prezentowany tom rocznika „Studia nad Totalitaryzmami i Wiekiem XX” składa się z rozszerzonych wersji referatów wygłoszonych na tej konferencji. Przy jej organizacji przyświecał nam przede wszystkim cel stworzenia interdyscyplinarnej oraz międzynarodowej debaty na temat pierwszych dwóch lat II wojny światowej oraz okresu bezpośrednio je poprzedzającego. W tematyce poruszanej przez autorów jest widoczna wieloaspektowość tej debaty. Zamieszczone w tym tomie teksty nie są wszystkimi przesłanymi do redakcji. Ich druga część ukaże się w roku 2021 w numerze piątym naszego czasopisma, tworząc komplementarny obraz poruszanych w trakcie konferencji zagadnień.

Tematyka artykułów koncentruje się wokół kilku osi problematycznych. W odniesieniu do okresu bezpośrednio poprzedzającego najazd wojsk niemieckich i sowieckich na Polskę Wojciech Łysek omawia kwestię polskiego prometeizmu na wschodzie Europy w korelacji z upadkiem II RP. Z kolei Marek Rodzik przedstawia genezę brytyjskich gwarancji dla Polski z marca 1939 roku, doszukując się głównej przyczyny ich udzielenia w złamaniu przez Adolfa Hitlera układu monachijskiego. Kooperacja

polско-brytyjska, mimo braku realnej pomocy dla Polski napadniętej przez Niemców, była kontynuowana w kolejnych latach, również na polu militarnych operacji specjalnych, co wnikliwie opisują Anna Zapalec oraz Jacek Tebinka. Agresja wojsk III Rzeszy na Polskę cechowała się wyjątkową brutalnością, a popełniane przez Niemców zbrodnie wskazywały na to, że to nie podbój terytorialny był ich dominującym celem, co przekonująco przedstawia Roger Moorhouse. Analizę jednej z takich zbrodni przeprowadził Tomasz Ceran, umieszczając ją w kontekście ludobójstwa, a z kolei Miłkołaj Getka-Kenig zrekonstruował proces niszczenia zabytkowej architektury Krakowa w okresie niemieckiej okupacji tego miasta. „Woluntaryzm” w popełnianiu przestępstw i zbrodni przez najeźdźców w żadnym razie nie mieścił się w międzynarodowych ramach prawnych, co przedstawił Marcin Marcinko. Stephan Lehnstaedt opisał natomiast problem pamięci historycznej w Niemczech dotyczącej zbrodni popełnianych w czasie ataku zbrojnego na Polskę. Omawiając wielorakie aspekty skutków wojny, nie należy zapominać o rozbiciu walczącej z Niemcami polskiej armii i co za tym idzie – konieczności odtworzenia jej struktur za granicą. Kolejne losy polskich żołnierzy były różnorakie. Do miejsc, do których trafiłi, należała również Afryka Południowa, a o jej ówczesnym postrzeganiu przez Polaków pisze Paulina Stanik. Zresztą w konflikcie totalnym, jakim była II wojna światowa, rzadkością były miejsca nią niedotknięte. Nie uniknęła tego również Tunezja, opanowana przez kolaborujący z III Rzeszą reżim Vichy, a potem przez wojska niemieckie i włoskie. O tym, jak ukazujące się w tym kraju żydowskie gazety postrzegały propagowany przez III Rzeszę i jej aliantów antysemityzm, a także jak wpływał on na sytuację Żydów w samej Tunezji, pisze Mohsen Hamli. Pamięć o represjach antyżydowskich w Tunezji przedstawiła natomiast Habiba Boumlik. Wreszcie Ákos Bartha zaprezentował szerokie spektrum antynazistowskiej polityki na Węgrzech, oficjalnie będących sojusznikiem III Rzeszy. Całość wieńczy tekst Macieja Zakrzewskiego poświęcony toczonym w Republice Weimarskiej dyskusjom na temat sprzężenia techniki z masami. Należący do varia tekst Agnieszki Konik jest poświęcony podsumowaniu projektu badawczego prowadzonego przez Instytut. Autorka w kontekście post-pamięci omawia zawartość ankiet wypełnionych przez członków rodzin osób upamiętnionych w ramach projektu „Zawołani po imieniu”.

Instytut dąży do tego, aby powstało miejsce debaty, w którym „wielkie” narracje historyczne stykają się z osobistym doświadczeniem życia w okresie naznaczonym przez totalitaryzmy. Wyrażamy nadzieję, że trzymany przez Państwa w rękę kolejny numer naszego rocznika naukowego jest tego potwierdzeniem.

Wojciech Kozłowski
Redaktor naczelny, dyrektor Instytutu Pileckiego

Bartłomiej Kapica
Sekretarz redakcji